

DOI: 10.15330/ukrst.20.242-249

**«ВЗИСКУЙ ПРОЖИТЬ НЕСУЄТНО І ДЗВІНКО...»:
ДМИТРО БУЧКО ЯК ЛЮДИНА І НАУКОВЕЦЬ****Віра КОТОВИЧ**

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання у початковій школі
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич).
E-mail: virako@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6370-8135*

«А щоб Ви мені були здорові!» Ця улюблена фраза Професора давала всього: і здоров'я, і сили, і віри. Якщо вона зринала десь у середині розмови, то ставала сигналом, що спілкування переходить у дружній тон і можна говорити не тільки про класифікаційні схеми українських ойконімів, але й пригадати якусь народноетимологічну цікавинку про *Врови-Вільхівку*, про *Раневичі*, чи про *Дрогобич*. Іншим разом, ця фраза була заувагою, що твоє осягнення шляхів становлення посесивів на *-їь, м'яко кажучи, не зовсім відповідає дійсності. Вжита ще з іншими інтонаціями, вона відтворювала радісний вигук, яким Дмитро Григорович давав зрозуміти, як тішитися, що його засів проростає: учні розуміють, поділяють і навіть якимись децимами доповнюють його наукові ідеї.

А ще той шляхетно-аристократичний поклін при вітанні: зі зняттям капелюха, або з прикладанням руки до серця! Однаковий поклін до всіх: до чергової на прохідній у гуртожитку, до ректора університету, до священника, до студентів, до 90-річної бабусі, до найближчих приятелів-учених (читай: світил слов'янської ономастичної науки!).

– А щоб Ви мені були здорові! – прощався професор Дмитро Бучко щодня зі своїми кафедрами, а того фатального 11 лютого 2014 року – уже тільки поглядом – зі світом...

Народився Дмитро Григорович Бучко 8 листопада 1937 р. у невеличкому селі Закіпці (гміна Нова Гребля) Любачівського повіту Жешувського (Ряшівського) воєводства тогочасної Польщі і проживав там разом із батьком Григорієм Михайловичем, матір'ю Катериною Пилипівною та ще з трьома братами і сестрою до 1945 р. Восени того року сім'ю Бучків разом із тисячами інших українських родин депортували в Україну. Після тривалої поїздки у товарних вагонах переселенців 14 жовтня висадили у селі Озерна Зборівського району Тернопільської області і наказали шукати собі житло у зруйнованих війною навколишніх селах. Сім'я Бучків у кінці жовтня 1945 р. знайшла помешкання в селищі Козлів тодішнього Козлівського району Тернопільської області.

На початку листопада 1945 р. восьмирічний Дмитро почав навчатися у Козлівській середній школі, десятий клас якої закінчив 1955 р. А далі – філологічний факультет Львівського університету, нові мрії, нові друзі й глибока, всеохопна пристрасть – любов до книги. У студентські роки до-

питливий юнак цікавиться історією української літератури, на старших курсах перекладає українською мовою болгарські художні твори, а також під керівництвом викладача Миколи Малярчука починає укладати болгарсько-український словник. Однак літератором Дмитро Бучко не став, позаяк викладач кафедри української мови Львівського університету Валентина Черняк, помітивши схильність працьовитого і сумлінного старшокурсника до словникарства, переконала його в тому, що українській філології та культурі потрібні насамперед добрі мовознавці, особливо кваліфіковані лексикографи. І Дмитро Бучко зробив свій вибір, віддавши перевагу лінгвістиці.

Успішно захистивши дипломну роботу «Принципи укладання перекладних словників», він 1960 р., одразу після закінчення університету, отримав призначення на роботу у відділ мовознавства Інституту суспільних наук Академії наук УРСР у Львові. Тоді цим відділом завідувала професор Лукія Гумецька, праці якої були відомі далеко за межами України. Саме під її науковим керівництвом молодий учений почав досліджувати історію рідної мови, зацікавився українською ономастикою, передовсім топонімією.

Упродовж 1960–1962 рр. Дмитро Бучко успішно склав кандидатські іспити з філософії, болгарської та німецької мов і спробував вступити до аспірантури при Інституті мовознавства АН УРСР ім. О. Потебні зі спеціальності «Болгаристика». І хоча тоді він був єдиним претендентом на вакантне місце і мав уже складені кандидатські іспити, стати київським аспірантом Дмитрові Бучку не судилося. Адже в ті часи через відомі політичні, ідеологічні чинники потрапити в аспірантуру цього наукового закладу вихідцеві із Західної України було дуже непросто.

Першу наукову роботу «Маловідомі сторінки з рукописної спадщини О. Павловського» Дмитро Бучко опублікував 1962 р. в журналі «Українська мова в школі». Зазначена стаття написана на основі матеріалів, які дослідник віднайшов у Ленінграді, працюючи у фонді П. Кеппена в архіві Академії наук. Це був невідомий до того часу рукопис українсько-російського словника (літери А–Б) з ілюстраціями та передмовою О. Павловського, автора першої граматики нової української літературної мови, та післямовою П. Кеппена. Згодом віднайдені матеріали були опубліковані в збірнику «З історії української мови», присвяченому 150-річчю «Граматики» О. Павловського.

Працюючи у згаданому відділі мовознавства, молодий дослідник 1963 р. розпочав практичну роботу над укладанням Інверсійного історичного словника української мови й надрукував дві ґрунтовні статті про принципи створення лексикографічних праць такого типу. На жаль, цей задум Дмитрові Бучку не вдалося втілити в життя, однак набутий словникарський досвід не пропав марно. 2001 р. у Любліні він опублікував перший в українському мовознавстві «Інверсійний словник ойконімів України».

1964 р. Дмитрові Бучку разом з істориком Ярославом Ісаєвичем вдалося виявити у селі Верхня Білка на Львівщині примірник «Апостола», надрукований І. Федоровим у Львові 1574 р. Церковну книгу привезли

сюди 1945 р. парафіяни-переселенці з Ярославського повіту Польщі. Сьогодні вона зберігається у відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

Незважаючи на глибоку зацікавленість проблемами історичного розвитку української мови, все ж таки з 1965 р. основним і постійним об'єктом наукових досліджень Дмитра Бучка стає топонімія. Влітку 1966 р. він одружився з Ганною Лопушанською (тепер Бучко), яка працювала викладачем латинської мови в Чернівецькому університеті, і, «помінявши Львів на дружину», переїхав до Чернівців. Тут почав працювати викладачем кафедри української мови згаданого навчального закладу.

Упродовж 1969–1972 рр. Дмитро Бучко навчався в цільовій аспірантурі при кафедрі української мови Львівського університету. Його науковим керівником був відомий мовознавець – професор Іван Ковалик. Ці роки вщерть наповнені дослідницькою роботою. Активно й плідно працюючи над кандидатською дисертацією, аспірант Дмитро Бучко обстежує значний масив українських топонімів, вивчає друковані та рукописні архівні джерела. Це дало змогу з'ясувати виникнення та походження багатьох українських назв на зразок *Боришківці*, *Немиринці*. Кандидатську дисертацію «Українські топоніми на -івці, -инці XIV-XX ст.» Дмитро Бучко захистив 1972 р. у Львові.

Уже як кандидат філологічних наук він ще деякий час працює на кафедрі української мови Чернівецького університету, а з 1974 до 1984 р. – на кафедрі загального мовознавства. Викладаючи різні курси («Вступ до мовознавства», «Загальне мовознавство», «Польська мова» та ін.), успішно поєднує педагогічну діяльність із постійними науковими пошуками в галузі ономастики. А з вересня 1984 р. до лютого 1993 р. обіймає посаду доцента, а згодом завідувача кафедри української мови згаданого університету.

Монографія Дмитра Бучка «Походження назв населених пунктів Покуття» вийшла друком у Львові 1990 р. У ній автор простежив розвиток назв поселень цієї історико-географічної території України від XII ст. до наших днів, визначив походження близько тисячі ойконімів. Ця порівняно невелика за обсягом книжка стала настільною для багатьох його учнів, учених-ономастів, краєзнавців, учителів, а також тих, хто цікавиться походженням назв поселень.

1993 р. Д. Бучко захистив докторську дисертацію на тему «Ойконімія Покуття» і переїхав на роботу в Тернопільський педагогічний інститут (тепер національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка). Тут він очолив новостворену кафедру українського та загального мовознавства, якою керував до останніх днів свого земного шляху [3, 4–9].

До наукових думок професора Дмитра Бучка завжди дослуховувалися не тільки його учні та послідовники, колеги та однодумці, але й опоненти, які мали дещо інший погляд на окремі явища в царині пропріальної лексики. На його праці покликуються і буде покликуватися ще не одне покоління дослідників. Про ономастичний доробок Учителя ми вже неодноразово писали у своїх оглядах; див. [2; 3; 5; 6]. А 2013 р. Дмитро Бучко разом з дружиною, відомим антропонімістом Ганною Бучко,

видав збірник вибраних праць «Історична та сучасна українська ономастика» [1], куди увійшло 29 робіт з антропоніміки та 27 праць, розміщених у підрозділі «Топоніміка». За матеріалами збірника (по-іншому його вартувало би назвати колективною монографією), у доповіді «При Майстрах якось легше...: ономастичні візії професора Дмитра Бучка» [5], виголошеній у жовтні цього року на XVIII Міжнародній ономастичній конференції у Львові, ми спробували виокремити ключові положення методики аналізу ойконімного матеріалу професора Дмитра Бучка та розглянути практичні рекомендації, апробовані ним у низці ономастичних досліджень. Не вдаючись тут до детального аналізу наукових поглядів ученого, наголосимо тільки, що безперечним вкладом Дмитра Бучка в українську ономастику є:

1) теорія рівнів деривації назв поселень, одна з найперших узагальнених спроб звести ойконімний матеріал до єдиної класифікаційної схеми. Назви осель, структурне оформлення яких відбулося до того, як вони стали назвами населених пунктів, учений запропонував іменувати назвами доойконімного рівня деривації або ж первинними. Інші ойконіми, що виникли на базі відповідних твірних основ за допомогою спеціальних ойконімотвірних формантів, рекомендовано поіменувати назвами ойконімного рівня деривації або вторинними. За такого підходу було враховано як словотвірний, так і мотиваційний аспекти виникнення назв поселень;

2) методика визначення віку ойконімів з оперттям на ономастичні дослідження. До давньоукраїнського періоду Дмитро Бучко зараховував ойконіми двох видів: а) ойконіми, які фіксуються історичними пам'ятками до XIV ст.; б) ойконіми, які фіксуються історичними джерелами у XIV–XVI ст., але за своїми твірними основами, топонімотвірними афіксами та іншими ознаками належать до давньоукраїнських. Архаїчність ойконімів першої групи ні в кого з дослідників сумнівів не викликає. До другої ж групи зараховано назви поселень, якщо вони: по-перше, мотивовані слов'янськими композитними або відкомполітними іменами; по-друге, утворені за допомогою архетипних топонімних формантів **-jь*, *-iv (<-ov)*, *-ин*, ойконіми на *-ич-і (<*-itj-i)*, *-івці (<-овци <-овьсі)*, *-инці (<-ньсі)*, *-ани* та ін.; по-третє, є назвами поселень, на території яких виявлені давні городища, могильники тощо;

3) чітке окреслення фундаментальної теорії принципів номінації поселень. Діахронний аналіз ойконімії різних регіонів України допоміг ученому сформулювати чотири принципи, за якими здійснювалося називання населених пунктів України в різні історичні періоди: а) найменування поселення за назвою людей, які там жили на час виникнення ойконіма (*Годовичі*, *Немиринці*); б) найменування поселення за належністю (відношенням) його до певної особи, яка володіла цим населеним пунктом або там жила (*Житомир*, *Жуків*); в) найменування поселення за його розташуванням або за назвою того об'єкта, біля якого воно виникло (*Міжгір'я*, *Долина*); г) найменування поселення за його типом або іншими характерними ознаками (*Воля*, *Городок*);

4) питання онімізації та трансонімізації в ойконімії. Ойконіми творилися в результаті дії лексико-семантичного, морфологічного, морфо-

лого-синтаксичного, лексико-синтаксичного способів деривації. Одним з домінуючих способів творення назв поселень професор Дмитро Бучко називає лексико-семантичний. Він реалізується двома процесами: онімізацією (переходу загальної назви у власну) і трансонімізацією (переходу одного виду оніма в інший). Провідну роль у реалізації лексико-семантичного способу деривації ойконімів відіграв процес трансонімізації;

5) порушення проблеми впорядкування, систематизації, нормалізації та кодифікації української ономастичної термінології як одного з найважливіших питань сучасної української ономастики. Вагомим кроком до вирішення цієї проблеми стало видання професором Дмитром Бучком (у співавторстві з Наталією Ткачовою) «Словника української ономастичної термінології» [7], який, попри невеликий наклад, сьогодні став надійним супутником ономастів усієї України [5, 112–119].

Наукові погляди Дмитра Бучка, щедро засіяні ним на ономастичній ниві, рясно проростають у роботах сучасних дослідників. Створивши на базі кафедри українського та загального мовознавства Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка Західноукраїнський ономастичний центр, Дмитро Григорович бачив своїм науковим обов'язком укласти та видати словник «Походження назв населених пунктів Тернопільщини». Було зібрано величезний архівний матеріал, ідентифіковано першофіксації цілої низки ойконімів краю, здійснено етимологічний та семантико-словотвірний аналіз багатьох, першочергово, найдавніших назв поселень. Однак роботу над словником не було завершено, бо засвіти раптово й передчасно покликали цю глибоку й світлу людину до себе.

Ідея доопрацювати й видати словник ойконімів Тернопілля належить дружині, відомому антропонімістові Ганні Бучко, яка й стала натхненником та науковим редактором видання.

Підготовлена праця – це 1066 словникових статей про назви всіх поселень нинішньої Тернопільщини. У матеріалах, які залишив Дмитро Григорович, було проаналізовано походження 116-ти із них. Ще частина ойконімів найшла своє пояснення у наукових працях та газетних публікаціях ученого. У незавершеному варіанті словника було проаналізовано назви різних, але не всіх ойконімотвірних моделей. Продовжуючи працю над словником, найважливішими завданнями ми визначили: здійснити семантико-словотвірний аналіз назв населених пунктів Тернопільщини, максимально наблизивши його до інтерпретацій Дмитра Бучка та залишити без змін питання, які були для нього принципово важливими.

Ономастичний словник «Походження назв населених пунктів Тернопільщини» [2] побачив світ у часі, коли Дмитрові Григоровичу мало би виповнитися 80 років. Тоді ж Інститут української мови НАН України, Українська ономастична комісія, Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка провели XVII Міжнародну ономастичну конференцію «Актуальні проблеми української та інослов'янської ономастики», присвячену 80-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка.

Пам'ять про Дмитра Григоровича Бучка, про світлу, шляхетну, справжню людину, постійно словами-спогадами, словами-квітами зринає то тут, то там, то в теплій розмові, то на папері.

Із виступу професора Марії Федурко на XVII ономастичній конференції у Тернополі: «В історію українського мовознавства професор Дмитро Бучко увійшов передусім як творець реальної ономастики. Вона була для нього і справою всього життя, і найголовнішим хобі, і підґрунтям для широких лінгвофілософських узагальнень» [9, 304].

Із епіграфа-посвяти докторської монографії Наталі Колесник: «По-ява кожної книги має свою передісторію. Понад чверть століття тому, завдяки Дмитру Григоровичу Бучкові, ученому широкого світогляду й глибокої ерудиції, дослідникові та організатору ономастичних студій в Україні, мудрому вчителю, неординарній, яскравій людині, ономастика увійшла в моє життя. Пам'яті незабутнього Дмитра Григоровича Бучка присвячено цю працю» [4, 5].

Із статті професора Мар'яна Скаба «Дмитро Бучко – зразок українця, вченого, учителя, сім'янина (Спогади учня)»: «Говорячи про найважливіші чесноти дорогого Дмитра Григоровича, я розмістив їх у порядку – Українець, Вчений, Учитель та Сім'янин. Зауважу, що визначальною й стрижневою рисою професора Бучка, безперечно, є його українськість, інші з перелічених чеснот вважаю практично рівноцінними, що дає підстави визнати нашого Вчителя цілісною та гармонійною особистістю» [8, 6].

До глибокої думки М. Скаба додамо: українськість Дмитра Бучка асоціюється з тими національними ідеями, які він сповідував без зайвої патетики: залюбленість у рідне слово, в українську пісню, глибока християнська мораль та оцерковнення (зустрічати Новий рік на за повним найдками столом, а в церкві на святковій опівнічній літургії навчили мене саме Бучки), вірність своєму родові, патріотизм у кожному слові та вчинку, коли одне з іншим не розходиться.

Бучко-учений – то не тільки його наукові візії, але й вчення тих людей, які були науково знаковими для самого професора: Лукія Гумецька, Ярослава Закревська, Антон Залеський, Юрій Карпенко, Розалія Керста, Іван Ковалик, Василь Німчук, Михайло Худаш, Кирило Цілуйко, а далі, не дивлячись на кордони: Мілан Майтан, Станіслав Роспанд, Олександра Суперанська, Вітольд Ташицький, Владімір Шмілауер, Рудольф Шрамек та ін.

Авторитет Учителя відчуваю на собі так зримо, що сьогодні, спрямувавши свої наукові пошуки в антропоцентричне, лінгвокультурологічне русло, розглядаючи традиційні структурно-словотвірні схеми як аксіому, яка вже утверджена в ономастиці, від якої не відходимо, але сприймаємо її як даність, що уже не потребує доведення, – у мене не було жодного дня, коли б не виникало запитання: а що про це сказав би Дмитро Григорович? чи погодився би він з таким судженням? І коли відповідаю сама собі не дуже впевнено – телефоную до Ганни Євгенівни: чи схвалив би таку думку Дмитро Григорович? «– Не знаю, Віро! Ми теж у науці багато суперечалися. Але в таких суперечках і народжувалося щось справжнє».

І тут, як логічне продовження, – Бучко-сім'янин. Такої сім'ї, якою була сім'я Дмитра Григоровича і Ганни Євгенівни я у житті більше не зустрічала. Усі, хто знав їх, хотіли так жити, працювати, відпочивати, учить дітей, любити внуків, як вони. Разом подорожувати, молитися, мріяти. Про них ніхто ніколи не говорив окремо – не Бучко і Бучкова, а тільки Бучки!

Кожна сфера людської діяльності позначена печаттю Майстра. Не випадково класичною стала сентенція Ліни Костенко *«При Майстрах яюсь легше. Вони – як Атланти. / Держать небо на плечах. Тому і є висота»*. Серед Майстрів ономастики, серед її Атлантів постать професора Дмитра Бучка не обрамлюється 76-ма прожитими роками, оскільки його наукові здобутки стали міцною опорою для нових творчих пошуків [5, 112].

Як добре, що Ви були в нашому житті, як добре, що Ви є в нашій ономастиці, Майстре!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Г., Бучко Д. Історична та сучасна українська ономастика : вибрані праці. Чернівці : Букрек, 2013. 456 с.
2. Бучко Д., Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич : Посвіт, 2017. 316 с.
3. Дмитро Бучко. Бібліографічний покажчик / упор. Б. Близнюк, Л. Невідомська ; автор передмови В. Котович. Тернопіль, 2007. 72 с.
4. Колесник Н. Онимія української народної пісні : монографія. Чернівці : Технодрук, 2017. 368 с.
5. Котович В. «При майстрах яюсь легше...»: ономастичні візії професора Дмитра Бучка. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 71. Ч. 1.* Львів, 2019. С. 112–120.
6. Котович В. «Усе життя я намагаюся чесно працювати і щось робити...». Штрихи до портрета професора Дмитра Бучка. *Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 354–355. Слов'янська філологія.* Чернівці, 2007. С. 7–11.
7. Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
8. Скаб М. Дмитро Бучко – зразок українця, вченого, учителя та сім'янина (Спогади учня). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство. II (24).* Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. С. 6–8.
9. Федурко М. Онімний простір Шевченкового щоденника: інтелектуальний вимір. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство. I (27).* Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2017. С. 304–308.

REFERENCES

1. Buchko, G., Buchko, D. (2013) Historical and Modern Ukrainian Onomastics: Selected Works. Chernivtsi: Burekk. 456 p. [in Ukrainian].
2. Buchko, D., Kotovich, V. (2017) Origin of names of settlements of Ternopil region. Drohobych: The Universe. 316 p. [in Ukrainian].
3. Dmitry Buchko. (2007) Bibliographic Index / Emphasis. B. Bliznyuk, L. Nevidomskaya; author of the preface V. Kotovich. Ternopil. 72 p. [in Ukrainian].

4. Kolesnyk, N. (2017) Onimia of Ukrainian folk song: monograph. Chernivtsi: Techno-print. 368 p. [in Ukrainian].
5. Kotovich, V. (2019) At masters somehow easier ... : onomastic visions of professor Dmitry Buchko. Bulletin of the University of Lviv. The series is philological. No. 71. С. I. Lviv. P. 112–120. [in Ukrainian].
6. Kotovich, V. (2007) All my life I try to work honestly and do something Stroke to the portrait of Professor Dmitry Buchko. Scientific Bulletin of Chernivtsi University. No. 354–355. Slavic Philology. Chernivtsi. pp. 7–11. [in Ukrainian].
7. Dictionary of Ukrainian Onomastic Terminology / Introduction. Buchko DG, Tkachova NV. Kharkiv: Morning-NT, 2012. 256 p. [in Ukrainian].
8. Skab, M. (2014) Dmytro Buchko is an example of a Ukrainian, a scientist, a teacher and a family man (Memories of a student). Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics. II (24). Ternopil : Volodymyr Hnatyuk TNPU. pp. 6–8. [in Ukrainian].
9. Fedurko, M. (2017) Oneness space of Shevchenko's diary: an intellectual dimension. Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics. And (27). Ternopil: Volodymyr Hnatyuk TNPU. P. 304–308. [in Ukrainian].

**«CRAVE LIFE WITHOUT A HITCH AND BELL...»:
DMITRY BUCHKO AS A MAN AND A SCIENTIST**

Vira KOTOVYCH

*Ph. D. in Philology, Associate Professor,
Department Philological Disciplines and Methods
of Their Teaching in Primary School, Ivan Franko Drohobych
State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych).
E-mail: virako@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6370-8135*

Статтю подано до редколегії 16.12.2019.